

Кобетяк Андрій Романович
Кірушок Юрій Вікторович

Роль православних церков у євроінтеграційних процесах: приклад Румунії

УДК 322+2-67
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2024-4.9>

Кобетяк Андрій Романович
доктор політичних наук, доцент
кафедри філософії та політології
Житомирського державного
університету імені Івана Франка
вул. Велика Бердичівська, 40,
Житомир, Україна
ORCID: 0000-0001-6899-0571

Кірушок Юрій Вікторович
магістр, здобувач
Житомирського державного
університету імені Івана Франка
вул. Велика Бердичівська, 40,
Житомир, Україна
ORCID: 0009-0000-5782-6899

Вивчення ролі православних церков у євроінтеграційних процесах є актуальним у зв'язку з очікуваним входженням до ЄС країн, в яких православна церква є одним з головних релігійних об'єднань, зокрема і України. Мета статті – дослідити роль православних церков у процесах євроінтеграції на прикладі Румунії, визначивши яким чином позиція православної церкви позначається на політичній діяльності. Використовуючи метод порівняльного аналізу, автори порівнюють різні інституційні рівні православної церкви та характер їх взаємовідносин із політичними процесами. Аналізуючи еволюцію підходів православних церков до євроінтеграційних процесів починаючи з 2007 р. (приєднання Румунії до ЄС), автори ідентифікують аспекти євроінтеграції, що отримали позитивну підтримку від православної церкви, та визначають як проблемні питання європейської інтеграції для православних церков матеріалізуються у ставленні церков до євроінтеграції в цілому. Дане дослідження пропонує виділяти три інституційні рівні в структурі православної церкви: «офіційну церковну еліту», представлену Патріархом та Синодом, «неофіційну церковну еліту» – впливових ієрархів, священиків, ченців та богословів, що мають значну популярність або ж авторитет всередині церкви та рівень «церковних громад». За результатами дослідження автори роблять висновок, що Румунська православна церква на рівні «офіційної церковної еліти» загалом послідовно підтримує державну політику євроінтеграції, таким чином солідаризуючись із румунським суспільством. Однак, ця підтримка не стосується всіх аспектів євроінтеграції, а головним чином зосереджується на економічній та помірній політичній консолідації. Коли йдеться про зближення в соціально-культурній сфері, православна церква не є настільки відкритою, оскільки в питаннях толерантності, плюралізму, недискримінації, рівності та прав людини підхід православної церкви та європейських інституцій є часто діаметрально протилежним. Зокрема, православна церква, особливо на рівні «неофіційної церковної еліти» та «рівні церковних громад» виступає проти оновлень у законодавстві та суспільному дискурсі для консолідації соціальних європейських норм, правил та підходів. Зважаючи на це, робиться висновок, що інтеграційні процеси в соціально-культурному та правовому полях будуть включати серйозні виклики для залучених сторін – державної влади країни, інших країн ЄС та європейських інституцій.

Ключові слова: євроінтеграція, Європейський Союз, православна церква, Румунська православна церква, політика, релігія.

Вступ. Сучасне європейське суспільство все більш помітно секуляризується. Це, зокрема, проявляється у зниженні загального рівня релігійності населення, у відриві законодавчих та суспільних норм і правил від релігійних приписів і настанов. Також загальноприйнятним не лише на законодавчому рівні, а й на практиці є відокремлення держави та церкви. Європейський Союз (ЄС), як наддержавне утворення, також був заснований на принципах секуляризму та плюралізму. Тобто жодна з релігій не отримала якихось преференцій, а отже, напряду релігія не впливає на законодавство та державну політику. Однак чи означає це, що релігія та релігійні спільноти не мають жодного впливу на політичні процеси та поведінку громадян об'єднаної Європи?

Справді, значна частина населення може не відвідувати регулярно релігійні служби чи свято дотримуватися релігійних правил та настанов, але для багатьох релігія має значення як маркер ідентичності. Про це, зокрема, говорить соціолог релігії Хосе Казанова, наголошуючи що насправді «секулярні» та «християнські» культурні ідентичності взаємопов'язані. У розділі збірника *Religion in an Expanding Europe*, опублікованого в 2006 р.,

він посилається на приклад Польщі, що є виразно католицькою на противагу більш секулярній Західній Європі [1, с. 66]. Казанова також зазначає, що питання включення до ЄС мусульманської Туреччини виявилось справжнім викликом для офіційно «секулярної» Європи і тому напрошується висновок, що насправді Європа 2000-х була надто пов'язана зі своєю християнською ідентичністю аби прийняти мусульманську Туреччину до європейської спільноти [1, с. 74]. Зростання популярності та впливості у Європі у 2020-х роках правих партій, що декларують необхідність захисту християнських цінностей та християнського спадку, і правих християнських рухів, підтримує припущення про проблематичність повного відмежування релігійного фактора при огляді політичних процесів, зокрема і євроінтеграційних процесів. У цьому контексті вивчення питання впливу релігійної ідентичності та релігійних інституцій на євроінтеграційні процеси є важливим задля кращого розуміння їх взаємозв'язку та визначення їх точок дотику.

Європейський Союз довгий час був спільнотою, де переважав протестантсько-католицький історичний релігійний спадок. Однак, з приєднанням Греції (1981 р.), Кіпру (2004 р.), Болгарії та Руму-

нії (2007 р.) у ЄС з'явилася доволі чисельна православна та східно-католицька присутність. А з такими країнами як Північна Македонія, Чорногорія, Сербія, Албанія, Україна, Молдова, які є кандидатами на вступ до ЄС, ця присутність може зрости ще відчутніше. При цьому, для православних церков євроінтеграційні процеси можуть і часто стають справжнім викликом, адже євроінтеграція означає зближення не лише економічно-політичне, а й цивілізаційно-культурне єднання із Західною Європою, яка сприймається православним середовищем країн Східної та Центральної Європи як «католицька», «протестантська» чи «секулярна», а то й «нехристиянська» або «постхристиянська». Для православних церков, які фактично відіграють роль національних церков та історично тяжіють до спадку Візантії і «Сходу», єднання із «Західною» Європою у формі Європейського Союзу може сприйматися як справжня екзистенційна загроза. Проте, чи справді православні церкви на різних рівнях – інституційному, що представлений офіційною структурою церкви, та місцевому, що преставлений місцевими громадами та священиками й мирянами, – автоматично виступають проти будь-якої ідеї європейської солідарності та консолідації?

Щоб з'ясувати яку роль відіграють православні церкви в євроінтеграційних процесах, пропонуємо звернутися до прикладу Румунії. Ця країна цікава у нашому випадку з кількох причин:

- По-перше, Румунія була частиною соціалістичного блоку, в якому релігія примусово витіснялася на задвірки суспільного життя, а православна церква перебувала під строгим контролем державної влади та використовувалася для досягнення політичних цілей. Постсоціалістичний період ознаменувався демократизацією суспільно-політичного життя в Румунії, а в релігійному плані православна церква пережила процес відновлення та повернення впливу в суспільстві. Відповідно, актуальним є вивчення ролі православних церков у постсоціалістичних країнах, як інституцій, що впливають на суспільно-політичні процеси перехідного суспільства.

- По-друге, православна церква у Румунії історично виконувала функцію національної інституції, що підтримує самовизначення свого народу. Тому важливо визначити як православна церква відреагувала на зміну парадигми державно-церковних відносин, а саме появу наддержавного утворення у формі ЄС.

Дослідженням тематики ролі релігійного фактора в політичних процесах, зокрема впливу православ'я на політику, в останні роки займалися такі українські науковці як Віктор Єленський [2], Віктор Бондаренко [3; 4], Сергій Здіорук [5; 6], Людмила Филипович, Анатолій Колодний та Віра Титаренко [7; 8]. Ці дослідження вказують на загальні

особливості державно-церковних відносин, звертаючи особливу увагу на співвідношенні релігійних та політичних процесів у контексті існування кількох конкуруючих православних церков.

У європейській політичній та соціальних дослідницьких галузях питання взаємозв'язку релігії та політики з особливим акцентом на ролі православних церков вивчають Лучіан Леуштян [9], Даніела Калкандієва [10], Лавінія Стан та Лучіан Туреску [11; 12], Ґабріель Андреєску [13], Марко Ґуґлієлмі [14]. Ці праці зосереджуються на вивченні загального впливу православних церков на політичне життя, в контексті чого звертається увага і на питання ставлення церков до приєднання їх країн до ЄС та євроінтеграцію. Дослідники відзначають складнощі сприйняття православними церквами входження до ЄС та дотримання нового європейського законодавства та правил. Як вказують ці дослідження, православні церкви виступали з обережністю до вступу до ЄС, і через впливовість консервативних елементів і поглядів всередині церков, інколи відкрито виступали проти євроінтеграційних процесів. Наша розвідка продовжує наукову дискусію, доповнюючи вже існуючу історіографію аналізом ролі православних церков у процесах євроінтеграції та беручи до уваги майже двадцятирічний досвід діяльності православних церков в умовах ЄС.

Мета та завдання. Мета статті – дослідити роль православних церков у процесах євроінтеграції на прикладі Румунії, визначивши яким чином позиція церков позначається на політичній діяльності.

Для розкриття цієї мети ставляться такі дослідницькі завдання:

- визначити позицію Румунської православної церкви в історичній перспективі двох десятиліть щодо процесів європейської інтеграції;
- з'ясувати яка діяльність різних рівнів структури православної церкви впливає на євроінтеграційні процеси;
- ідентифікувати аспекти євроінтеграції, що отримали позитивну підтримку від православних церков;
- визначити проблемні питання європейської інтеграції для православних церков та як вони матеріалізуються.

Методи дослідження. Використовуючи метод порівняльного аналізу, автори порівнюють різні інституційні рівні православної церкви та характер їх взаємовідносин із політичними процесами для можливого прогнозування подальшого розвитку євроінтеграційних процесів у країнах із значним впливом православної церкви. Окрім цього автори використовують ці приклади для визначення потенційних моделей розвитку церковно-державних відносин в Україні. При цьому автори спираються на інституціональний підхід досліджень, зіставляючи взаємовплив політичних та церковних інституцій.

Головна увага в цій розвідці зосереджується на вивченні особливостей сприйняття процесів євроінтеграції з боку церковної структури і, відповідно, зворотного впливу на політичні процеси та політичну поведінку громадян.

Результати. Перш ніж перейти до викладу основного матеріалу варто уточнити в якому значенні в цій статті використовуються деякі ключові терміни. Євроінтеграцію в широкому розумінні можна визначити як процес економічного, політичного, правового, соціального і культурного зближення європейських країн. У вузькому розумінні євроінтеграція – це процес приєднання країн до наддержавного політичного союзу – Європейського Союзу, коли частина державних функцій країн-членів ЄС делегується цьому союзному утворенню. У цій статті використовується перше визначення євроінтеграції, як процесу зближення країн Європи у різних аспектах життя, яке, звісно ж, зумовлене формальним приєднанням чи курсом на приєднання країн до структури ЄС. Щодо терміну «православна церква», то він тут вживається для означення окремої національної інституції, як-от Румунської православної церкви. Дана коротка розвідка не має на меті надати вичерпний звіт про ставлення до євроінтеграції всієї Православної Церкви, як однієї з гілок християнства. Натомість, вона покликана розглянути особливості підходу до євроінтеграції окремих національних церков як незалежних релігійних інституцій.

Приєднанню Румунії до ЄС у 2007 р. передувало тривалий процес підготовки ще з 1990-х років. Румунія мала виконати низку вимог, зокрема щодо змін до законодавства, аби мати можливість приєднатися до ЄС. Румунська православна церква на той час вже стала доволі сильним незалежним актором, що впливає на різні аспекти суспільного життя. І, як важлива інституція в румунському суспільстві, також виступала з оцінюванням європейських прагнень румунської політичної еліти та суспільства. Варто відзначити, що це ставлення не було однозначним та універсальним всередині церкви. У своєму аналітичному дослідженні від 2004 р. Габріель Андрееску наводить приклади різних антиєвропейських висловів високопоставлених ієрархів Румунської православної церкви, що стверджували про «моральний занепад» Європи, тоді як на рівні офіційних декларацій від Патріархату, Румунська православна церква неодноразово висловлювала офіційну підтримку прагненням Румунії до вступу в ЄС [13, с. 16-17, 72, 75].

Дослідники Лавінія Стан та Лучіан Турческу пропонують розглядати неоднозначність ставлення православної церкви до ЄС через такі дихотомії – офіційні і неофіційні заяви, заяви національних лідерів та регіональних митрополитів/священників/богословів. З одного боку в офіційних заявах Патріарх Румунський висловлює підтримку

євроінтеграції, з іншого боку керівництво церкви та ієрархи й духовенство в регіонах виступали проти низки законодавчих ініціатив, необхідних для входження до ЄС, як-от щодо питань декриміналізації гомосексуалізму, надання учням права відмовитися від уроків релігії та послаблення вимог для реєстрації нових релігійних течій. Стан та Турческу роблять висновок, що керівництво церкви усвідомило неможливість зупинити процес вступу Румунії до ЄС, тому й обрало стратегію підтримки інтеграції в цілому, при цьому намагаючись стримувати ті наслідки інтеграції, які вважала негативними [12, с. 4, 9].

Розвиваючи цю тезу далі, напрошується питання чи такий підхід церковного керівництва був виключно ситуативним чи він насправді свідчить про адаптацію церкви до нових реалій. І тут ми знову маємо повернутися до питання різних церковних рівнів та відмінності позицій на кожному з них. Ці різні рівні пропонуємо умовно визначити як «офіційну церковну еліту», представлену Патріархом та Синодом, «неофіційну у церковну еліту – впливових ієрархів, священників, ченців та богословів, що мають значну популярність чи авторитет всередині церкви, та «церковні громади», які представлені духовенством та активними мирянами. На кожному з цих рівнів підхід до важливих суспільних питань може суттєво відрізнятись. Тому, для формування цілісного уявлення про ставлення православної церкви до євроінтеграції, необхідно враховувати відмінності, які можуть існувати на кожному з цих рівнів.

Простежуючи історію офіційної позиції Румунської православної церкви, тобто на рівні «офіційної церковної еліти», бачимо послідовну підтримку зближення з ЄС. Такий підхід є зрозумілим, адже він віддзеркалює загалом позитивне ставлення до ЄС румунського населення. Прикладом співпраці Румунського Патріархату з європейськими інституціями є відкриття у 2007 р. постійного представництва при ЄС, яке покликане моніторити політики та діяльність європейських інституцій в соціальній та екологічній сферах, освітніх політиках, питаннях прав людини та біоетики, забезпечення комунікації та діалогу між церквою та європейськими інституціями. Під час візиту в Брюссель 2013 р. у своїй промові Патріарх Румунський Даниїл наголошував на таких цінностях ЄС як свобода, верховенство права, демократія, права людини, солідарність та відзначав роль ЄС як рушія економічного розвитку, зазначивши про проекти Румунської православної церкви у сфері соціального захисту, освіти та реставрації культурних і релігійних пам'яток, які отримали фінансування ЄС [15]. Прикладом такого церковного проекту, що фінансується ЄС, є освітній проект «Обери школу», який сприяє залученню дітей до шкільних активностей [16]. Отже, Румунська православна церква на офіційному рівні про-

довжує політику співпраці з ЄС, та загалом підтримує державу і суспільство у процесах солідарності європейської спільноти, особливо цінюючи роль ЄС як інституту, що сприяє економічному зростанню Румунії, а також захисту прав людини.

Варто зауважити, що уявлення Румунської православної церкви про поняття прав людини відрізняється від того, що вкладають в це поняття європейські інституції та інші країни ЄС. Європейська спільнота через відповідні інституції захищає свободу вибору та плюралізм, тоді як православна церква схильна обстоювати ексклюзивність в площині релігійній – наголошуючи на своїй особливій ролі як національної церкви румунів, і в площині морально-етичній – обстоюючи традиційні цінності.

Особливо гарячим та контроверсійним між Румунською православною церквою та європейськими інституціями є питання ставлення до гомосексуальних стосунків. Якщо європейські інституції включають права ЛГБТ до сфери захисту прав людини, Румунська православна церква виступає проти такого підходу. Очевидно, що позиція Румунської православної церкви не є унікальною і поділяється багатьма іншими християнськими течіями та деномінаціями. Проте багато протестантських та католицьких церков Західної Європи обирають шлях діалогу щодо питань гендеру та сексуальних меншин, уникаючи відкритої політичної конфронтації. Румунська православна церква навпаки виявилася однією з рушійних сил в політичній дискусії щодо питань одностатевих стосунків. Зокрема, вона була одним з ініціаторів проведення у 2018 році референдуму щодо внесення змін до конституції, де би визначення шлюбу фігурувало, як союзу чоловіка та жінки. На офіційному новинному сайті є ціла низка публікацій, які закликають до участі в референдумі аби не повторити досвід інших країн, в яких дозволені одностатеві шлюби [17]. Хоч результати референдуму не зумовили конституційних змін через низьку явку, активна підтримка проведення референдуму та заохочення до участі в ньому з боку представників Румунської православної церкви, свідчить про наявність дискусійних питань євроінтеграції, де церква займає категоричну позицію.

На рівнях «неофіційної церковної еліти» та «рівні церковних громад» критика окремих аспектів суспільних змін, які пов'язуються з євроінтеграцією, є ще більш вираженою та рішучою. І на цьому рівні вона інколи переходить безпосередньо в політичну площину. Наприклад, під час виборів до парламенту Румунії у 2020 р. багато членів Румунської православної церкви агітували за новостворену партію Альянс за єдність румунів, яка має праворадикальну ідеологію, та декларує серед основних цінностей сім'ю, націю, християнську віру та свободу. Ця підтримка партії з боку консервативно налаштованого духовенства та мирян

була зумовлена бажанням мати політичну силу, яка розділятиме їх сприйняття ЄС як загрози традиційним румунським цінностям та загрози втрати румунської національної ідентичності через європеїзацію. Цитуючи свої дослідницькі інтерв'ю як зі священниками-представниками консервативного крила, так і представниками прогресивного крила, Сергіу Гергіна та Сергіу Міскою відзначають, що респонденти загалом підтримують членство Румунії в ЄС, оскільки це – можливість для економічної стабільності держави. Водночас, священники не бачать європейську спільноту як арену спільних з Румунією культурних цінностей, і занепокоєні тим, що вони вважають негативними наслідками вестернізації та європеїзації: потенційне визнання одностатевих шлюбів, вживання наркотиків, зменшення рівня релігійності та відвідування церков [18, с. 239]. Саме тому, на рівні церковних громад багато священників, особливо тих, хто представляє більш консервативне крило церкви, вирішили включитися з політичний процес та підтримати партію, яка би могла бути представляти релігійні інтереси на політичній арені, зокрема захищаючи традиційні цінності та устрій. Як бачимо, на рівні церковних громад в Румунській православній церкві євроскептицизм буває більш яскраво вираженим. Альянсу за єдність румунів, заручившись зокрема і підтримкою духовенства, вдалося пройти в парламент. Цей приклад залучення церкви до політичного процесу підкреслює неоднозначне ставлення в церковному середовищі до процесів євроінтеграції.

Можна підтримати міркування Марка Гуглієльмі, що Румунська православна церква обрала тактичний підхід стосовно питань євроінтеграції в питаннях прав людини: уникаючи відкритого протистояння та повного відмежування від обговорення питання прав людини, Румунська православна церква змістила фокус на конкретних прикладних принципових проблемах [14, с. 12-13]. Таким чином, церква знаходить можливості для співпраці з ЄС в багатьох площинах, і виступає на підтримку економічного та політичного зближення країн ЄС задля благополуччя румунського суспільства. Повертаючись до нашого визначення євроінтеграції як економічного, політичного, правового, соціального та культурного зближення, можна підсумувати, що Румунська православна церква як на рівні керівництва, так і периферійному рівні, стримано, а інколи й категорично, не приймає спроби соціальної, правової та суспільно-культурної консолідації у просторі Європейського Союзу.

Беручи до уваги досвід Румунії та моделюючи його для України, можна очікувати, що в процесі очікуваного приєднання до ЄС та євроінтеграції Україна може стикнутися зі схожими викликами в контексті церковно-державних відносин. Як і в Румунії, в Україні православними себе іденти-

фікує значна частина населення. На відміну від Румунії, де існує одна автокефальна православна церква, в Україні православ'я наразі представлене Православною церквою України та Українською православною церквою в єдності з Московським Патріархатом. Тому підходи до європейської інтеграції необхідно окремо докладно розглядати в контексті кожної із цих церков. Однак, зважаючи на досвід Румунії, можна стверджувати, що православна церква в Україні може мати потенціал сприяння євроінтеграції. Однак, консервативні традиції та цінності православної церкви можуть мати стримуючий ефект щодо окремих елементів євроінтеграції, що своєю чергою може впливати і на політичні процеси.

Висновки. Підсумовуючи, православна церква у Румунії, пройшла етап відновлення у постсоціалістичний період та зайняла місце у суспільстві як важливий суспільно-політичний актор. Європейська інтеграція стала викликом не лише для цих країн, які мали переглянути законодавство та вирішити низку проблем аби влитися в європейську спільноту. Така зміна суспільно-політичного напрямку розвитку стала також викликом для православних церков. Це було викликом з точки зору знаходження точок дотику із ліберальним християнським та секуляризованим середовищем Західної Європи для релігійних традицій, що історично пов'язані з Візантією, та захищають строгі правила східного аскетизму. Зважаючи на загальну підтримку приєднання до ЄС населенням Румунії, православна церква сприйняла вступ країни до цього політично-економічного союзу із стриманою підтримкою, роблячи наголос на вигодах політично-економічної єдності. Коли ж йдеться про консолідацію суспільних норм, правил та підходів з рештою спільноти ЄС, то православна церква доволі категорично виступає за збереження статус-кво та відособлення.

Ми не можемо стверджувати про пряму кореляцію між позицією церков щодо тих чи інших питань та політичною поведінкою громадян. Однак, православна церква досі відіграє роль як важливий маркер ідентичності та має вплив на прийняття рішень політичними силами. Тому питання глибини євроінтеграційних процесів, особливо зважаючи на зростання євроскептизму загалом, залишається відкритим. Європейські інституції будуть змушені визначитися чи готові прийняти євроінтеграцію в дещо обмеженому визначенні політично-економічного союзу, чи будуть наполягати на подальшому зближенні всіх країн і на інших рівнях, наприклад соціально-культурної консолідації. Потенційне збільшення кількості країн із значною кількістю православного населення, ставить це питання ще гостріше для ЄС. Ця стаття сфокусувалася на визначенні ставлення та впливу православних церков на приєднання до ЄС та євроінте-

грацію. Надалі важливо продовжити дослідження ролі православних церков, але з ракурсу європейських інституцій та формування ними загальної стратегії співіснування у об'єднаній Європі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Casanova, J. (2006). Religion, European Secular Identities, and European Integration. In *Religion in an Expanding Europe*, TA Byrnes & PJ Katzenstein, eds. (pp. 65-92). Cambridge University Press.
2. Єленський В. Православ'я в процесі політичних трансформацій посткомуністичного простору. *Політичні дослідження / Political Studies*. 2021 (1), С. 123-141. URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/235504>
3. Бондаренко В. Єдність православних в Україні як основа консолідації української нації. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені МП Драгоманова*. Серія 7: Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. 2019 Випуск 40. С. 3-9. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/26479>
4. Бондаренко В. Унезалежнення православних як чинник впливу на релігійно-церковне та суспільно-політичне життя сучасної України. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 145 (2). С. 12-16. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_145\(2\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_145(2)_4).
5. Здіорук С. Україна на шляху інтеграції до європейського співтовариства. *Politology bulletin*. 2020. Вип. 84. С. 170-191. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pv_2020_84_15
6. Zdiuruk S. (2017). Ethno-confessional features of Ukrainians integration into the united Europe. *Relihiina Svoboda*. pp. 107-119. URL: www.researchgate.net/publication/329875737_Ethno-confessional_features_of_Ukrainians_integration_into_the_united_Europe
7. Fylypovych L, Kolodnyi A. (2021). The Culture of State-Church and Church-State Relations: The Ukrainian Case. *Roczniki Kulturoznawcze*. Vol 12, no. 2. pp. 9-30. URL: <https://ojs.tnkul.pl/index.php/rkult/article/view/16149>
8. Филипович Л., Титаренко В. Проблемні аспекти міжконфесійних та державноконфесійних відносин у сучасній суспільно-політичній ситуації в Україні. *Релігійна свобода*. 2020. № 24. С. 55-64. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/religfree_2020_24_7.pdf
9. Leustean L. (2018). The politics of Orthodox churches in the European Union *International Journal for the Study of the Christian Church*. Vol. 1, Issue 2-3. pp. 146-157. URL: https://publications.aston.ac.uk/id/eprint/38017/1/Lucian_Leustean_Article.pdf
10. Kalkandijeva D. (2011). A Comparative Analysis on Church-State Relations in Eastern Orthodoxy: Concepts, Models, and Principles. *Journal of Church and State*. Vol. 53, no. 4, pp. 587-614. URL: https://www.researchgate.net/publication/268386296_A_Comparative_Analysis_on_Church-State_Relations_in_Eastern_Orthodoxy_Concepts_Models_and_Principles
11. Stan L, Turescu L. (2012). Religion and Politics in Romania: From Public Affairs to Church-State Relations. *Journal of Global Initiatives: Policy, Pedagogy, Perspective*. Vol. 6, No. 2, Article 7. pp. 97-107. URL: <https://digitalcommons.kennesaw.edu/jgi/vol6/iss2/7>

12. Stan L, Turescu L. (2010). Orthodoxy and EU Integration: Opportunity or Stumbling Block? *Sfera Politici*. Vol. 146. pp. 9-17. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=152099>

13. Andreescu G. (2004). The Romanian Orthodox Church as an "Active" Participant in the Process of European Accession. pp. 1-79. URL: https://www.academia.edu/35596141/THE_ROMANIAN_ORTHODOX_CHURCH_AND_EU_INTEGRATION_PROCESS_doc

14. Guglielmi M. (2021). The Romanian Orthodox Church, the European Union and the Contention on Human Rights. *Religions*. Vol. 12, no. 1: 39. URL: <https://www.mdpi.com/2077-1444/12/1/39>

15. Un deceniu de la aderarea României la Uniunea Europeană. Diversitatea spirituală și culturală a Europei este marea sa bogăție care trebuie păstrată, subliniază Patriarhul Daniel. URL: <https://basilica.ro/un-deceniu-de-la-aderarea-romaniei-la-uniunea-europeana-diversitatea-spirituala-si-culturala-a-europei-este-marea-sa-bogatie-care-trebuie-pastrata-subliniaza-patriarhul-daniel/> (дата звернення: 27.07.2024)

16. Sinteza activităților Bisericii Ortodoxe Române în anul 2023. URL: <https://basilica.ro/sinteza-activitatilor-bisericii-ortodoxe-romane-in-anul-2023-text-integral/> (дата звернення: 27.07.2024)

17. Comunicat privitor la acuzațiile aduse Bisericii Ortodoxe Române în legătură cu sprijinul acordat Coaliției pentru Familie. URL: <https://basilica.ro/comunicat-privitor-la-acuzatiile-aduse-bisericii-ortodoxe-romane-in-legatura-cu-sprizhinul-acordat-coalitieii-pentru-familie/> (дата звернення: 27.07.2024)

18. Gherghina, S., & Mișcoiu, S. (2022). Faith in a New Party: The Involvement of the Romanian Orthodox Church in the 2020 Election Campaign. *Politics, Religion & Ideology*. Vol. 23(2). pp. 226-242. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21567689.2022.2080669>

REFERENCES:

1. Casanova, J. (2006). Religion, European Secular Identities, and European Integration. In *Religion in an Expanding Europe*, TA Byrnes & PJ Katzenstein, eds. (pp. 65-92). Cambridge University Press.

2. Yelenskyi V. (2001). Pravoslavia v protsesi politychnykh transformatsii postkomunistychnoho prostoru [The Orthodoxy in the process of the post-communist area's political transformations]. *Political Studies*. Vol. 1, p. 123-141. URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/235504>

3. Bondarenko V. (2019). Yednist pravoslavnykh v Ukraini iak osnova konsolidatsii ukrainskoi natsii [The unity of Orthodox Christians in Ukraine as the basis for the consolidation of the Ukrainian nation]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni MP Drahomanova*. Serii 7: Relihiieznavstvo. Kulturolohiia/ Filosofii. Vypusk 40. s. 3-9. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/26479>

4. Bondarenko V. Unezalezhnennia pravoslavnykh iak chynnyk vplyvu na relihiino-politychne zhyttia suchasnoi Ukrainy [The independence of Orthodox churches as a factor influencing religious, church-state, and socio-political life in contemporary Ukraine]. *Hileia: naukovyi*

visnyk. 2019. Vyp. 145 (2). s. 12-16. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_145\(2\)_4](http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2019_145(2)_4)

5. Zdioruk S. (2020). Ukraina na shliakhu intehratsii do ievropeiskoho spivtovarystva [Ukraine on the path to integration into the European community]. *Politology bulletin*. 2020. Vyp. 84. s. 170-191. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pv_2020_84_15

6. Zdioruk S. (2017). Ethno-confessional features of Ukraines integration into the united Europe. *Relihiina Svoboda*. pp. 107-119. URL: www.researchgate.net/publication/329875737_Ethno-confessional_features_of_Ukraines_integration_into_the_united_Europe

7. Fylypovych L, Kolodnyi A. (2021). The Culture of State-Church and Church-State Relations: The Ukrainian Case. *Roczniki Kulturoznawcze*. Vol 12, no. 2. pp. 9-30. URL: <https://ojs.tnkul.pl/index.php/rkult/article/view/16149>

8. Fylypovych L, Tytarenko V. (2020). Problemni Aspekty Mizhkonfesiinykh ta Derzhavnokonfesiinykh vidnosyn u suchasni suspilno-politychnii sytuatsii v Ukraini. [Problematic aspects of interfaith and state-confessional relations in the current socio-political situation in Ukraine.]. *Relihiina Svoboda*. No. 24. s. 55-64. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/religfree_2020_24_7.pdf

9. Leustean L. (2018). The politics of Orthodox churches in the European Union *International Journal for the Study of the Christian Church*. Vol. 1, Issue 2-3. pp. 146-157. URL: https://publications.aston.ac.uk/id/eprint/38017/1/Lucian_Leustean_Article.pdf

10. Kalkandijeva D. (2011). A Comparative Analysis on Church-State Relations in Eastern Orthodoxy: Concepts, Models, and Principles. *Journal of Church and State*. Vol. 53, no. 4, pp. 587-614. URL: https://www.researchgate.net/publication/268386296_A_Comparative_Analysis_on_Church-State_Relations_in_Eastern_Orthodoxy_Concepts_Models_and_Principles

11. Stan L, Turescu L. (2012). Religion and Politics in Romania: From Public Affairs to Church-State Relations. *Journal of Global Initiatives: Policy, Pedagogy, Perspective*. Vol. 6, No. 2, Article 7. pp. 97-107. URL: <https://digitalcommons.kennesaw.edu/jgi/vol6/iss2/7>

12. Stan L, Turescu L. (2010). Orthodoxy and EU Integration: Opportunity or Stumbling Block? *Sfera Politici*. Vol. 146. pp. 9-17. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=152099>

13. Andreescu G. (2004). The Romanian Orthodox Church as an "Active" Participant in the Process of European Accession. pp. 1-79. URL: https://www.academia.edu/35596141/THE_ROMANIAN_ORTHODOX_CHURCH_AND_EU_INTEGRATION_PROCESS_doc

14. Guglielmi M. (2021). The Romanian Orthodox Church, the European Union and the Contention on Human Rights. *Religions*. Vol. 12, no. 1: 39. URL: <https://www.mdpi.com/2077-1444/12/1/39>

15. Un deceniu de la aderarea României la Uniunea Europeană. Diversitatea spirituală și culturală a Europei este marea sa bogăție care trebuie păstrată, subliniază Patriarhul Daniel [«A decade since Romania joined the European Union. The spiritual and cultural diversity of Europe is its great wealth that must be preserved.» emphasizes Patriarch Daniel]. URL: <https://basilica.ro/un-deceniu-de-la-aderarea-romaniei-la-uniunea-europeana-diversitatea-spirituala-si-culturala-a-europei-este-marea-sa-bogatie-care-trebuie-pastrata-subliniaza-patriarhul-daniel/>

europena-diversitatea-spirituale-si-culturala-a-europei-este-marea-sa-bogatie-care-trebuie-pastrata-subliniata-patriarhul-daniel/ (data zvernennia: 27.07.2024)

16. Sinteza activităților Bisericii Ortodoxe Române în anul 2023 [A summary of the activities of the Romanian Orthodox Church in the year 2023]. URL: <https://basilica.ro/sinteza-activitatilor-bisericii-ortodoxe-romane-in-anul-2023-text-integral/> (data zvernennia: 27.07.2024)

17. Comunicat privind acuzațiile aduse Bisericii Ortodoxe Române în legătură cu sprijinul acordat Coaliției pentru Familie [Statement regarding the

accusations against the Romanian Orthodox Church regarding its support for the Coalition for Family]. URL: <https://basilica.ro/comunicat-privitor-la-acuzatiile-aduse-bisericii-ortodoxe-romane-in-legatura-cu-spriznul-acordat-coalitie-pentru-familie/> (data zvernennia: 27.07.2024)

18. Gherghina, S., & Mișcoiu, S. (2022). Faith in a New Party: The Involvement of the Romanian Orthodox Church in the 2020 Election Campaign. *Politics, Religion & Ideology*. Vol. 23(2). pp. 226-242. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21567689.2022.2080669>

The role of the Orthodox Churches in the Euro-integration processes: Romania's case

Kobetiak Andrii Romanovych

Doctor of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Philosophy and Political Science
Zhytomyr Ivan Franko State University
Velika Berdychivska str., 40,
Zhytomyr, Ukraine
ORCID: 0000-0001-6899-0571

Kirushok Yuriy Viktorovych

Master, Acquirer
Zhytomyr Ivan Franko State University
Velika Berdychivska str., 40,
Zhytomyr, Ukraine
ORCID: 0009-0000-5782-6899

The study of the role of Orthodox churches in European integration processes is relevant due to the anticipated accession of countries where the Orthodox Church is one of the main religious organizations, including Ukraine, to the EU. The goal of this article is to examine the role of Orthodox churches in the processes of European integration on the example of Romania, determining how the position of the Orthodox Church affects political activity in this country. Using the method of comparative analysis, the authors compare different institutional levels of the Orthodox Church and the nature of their relationships with political processes. Analyzing the evolution of the Orthodox Church's approaches to European integration processes since 2007 (accession of Romania to the EU), the authors explain how the activities of different structural levels within the Orthodox Church affect these processes. The aspects of European integration that have received positive support from the Orthodox Church have been identified. Also, it is determined how issues of European integration, which are problematic for Orthodox Churches, manifest in the Church's attitude towards the European integration in general. This study proposes to distinguish three institutional levels within the structure of the Orthodox Church: the "official church elite," represented by the Patriarch and the Synod; the "unofficial church elite" – influential hierarchs, priests, monks, and theologians who have significant popularity or authority within the church; and the level of "church congregations". Based on the research results, the authors conclude that the Romanian Orthodox Church at the level of the «official church elite» generally supports the state policy of European integration, thus showing solidarity with Romanian society. However, this support does not pertain to all aspects of European integration and is mainly focused on economic and moderate political consolidation. When it comes to alignment in the socio-cultural sphere, the Orthodox Church is not as open to that because approaches of the Orthodox Church and European institutions to the issues of tolerance, pluralism, non-discrimination, equality, and human rights are often diametrically opposed. In particular, the Orthodox Church, especially at the level of the "unofficial church elite" and "level of church congregations," opposes updates in legislation and in the public discourse aimed at consolidating European social norms, rules, and approaches. Given this, it can be concluded that integration processes in the socio-cultural and legal fields will present significant challenges for the involved parties – namely, the national government, other EU countries, and European institutions.

Key words: European integration, European Union, Orthodox Church, Romanian Orthodox Church, politics, religion.